

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ

Kimya fakültəsinin IV kurs

401-ci qrup tələbəsi

Ayşən Soltanlı

“ÜMUMİ TƏHSİL KURİKULUMUNUN ƏSASLARI”
FƏNNİNDƏN

SƏRBƏST İŞ

BAKI - 2014

1. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏHSİL QANUNU

Təhsil cəmiyyət və dövlətin inkişafının əsasında durmaqla strateji əhəmiyyətə malik olan və üstün inkişaf etdirilən fəaliyyət sahəsidir. Azərbaycan Respublikasının təhsil sistemi milli zəminə, ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanır, demokratik xarakter daşıyır.

Təhsil hüququ vətəndaşların əsas hüquqlarındandır.

Təhsil sistemi qarşısında duran vəzifələr Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya aktına, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyalarına, Təhsil Qanununa və müvafiq beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq həyata keçirilir.

Təhsil Qanunu təhsil sisteminin ümumi əsaslarını müəyyən edir.

Maddə 1. Təhsil qanunvericiliyi və onun vəzifələri

1. Təhsil qanunvericiliyinə daxildir: həmin Təhsil Qanunu; ona müvafiq olaraq Azərbaycan “Respublikasında verilmiş digər təhsil qanunvericiliyi aktları; Azərbaycan Respublikası tərkibinə daxil olan Naxçıvan Muxtar Respublikasında həmin Təhsil Qanunu əsasında qəbul edilmiş qanunvericilik aktları.

Təhsil Qanunu Azərbaycan ərazisində olan-bütün təhsil müəssisələrinə, müvafiq orqan və təşkilatlara şamil edilir. Azərbaycanın təhsil sistemi həmin Qanun əsasında fəaliyyət göstərir.

Təhsil qanunvericiliyini pozanlar qanuna müəyyən olunmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

2. Təhsil qanunvericiliyinin vəzifələri aşağıdakılardır: təhsil sahəsində dövlət siyasəti prinsiplərin müəyyən edilməsi; təhsil sisteminin sərbəst fəaliyyəti və təhsilin inkişafı üçün hüquqi təminat yaradılması; hüquqi şəxslər və təhsil subyektlərinin hüquq və vəzifələrinin, səlahiyyət və məsuliyyətinin müəyyən olunması; vətəndaşların təhsil haqqında konstitusiya hüquqlarının təmin olunması və müdafiəsi.

Maddə 2. Təhsil sahəsində dövlət siyasətini əsas prinsipləri

Azərbaycan Respublikası fasiləsiz təhsil sistemi yaratmaq siyasəti yeridir. Dövlətin təhsil siyasəti aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır.

hüquqi baxımdan hamının dövlət standartı çərçivəsində təhsil almaq imkanına malik olması; bilik, bacarıq və istedadı reallaşdırmaq üçün hamıya bərabər şərait yaradılması; təhsilin demokratikləşdirilməsi və dövlət-ictimai xarakter daşması; təhsil müəssisələrinin müstəqilliyinin artırılması; təhsilin humanistləşdirilməsi; ümumbəşəri dəyərlərin, insan həyatı və sağlamlığının, şəxsiyyətin azad inkişafını üstün tutulması; təhsilin humanitarlaşdırılması; təhsildə milli zəminin və bölgə komponentinin gücləndirilməsi; təhsilin fərdiləşdirilməsi və differensiallaşdırılması; təhsilin məzmununun inteqrasiya

edilməsi; təhsilin elmi-dünyəvi xarakter daşması; elm, istehsalat, xarici ölkələrin təhsil müəssisələri və orqanları ilə sıx əlaqə təhsil müəssisələrinin partiyalardan, ictimai-siyasi və dini təşkilatlardan, hərəkatlardan asılı olmaması; təhsildə azadlıq və plüralizm; yaradıcılıq; tamlıq; varislik; çeviklik; təhsilin dünya standartları səviyyəsində olması.

Maddə 3. Vətəndaşların təhsil hüquqları

1. İrqiindən, milli və diki mənsubiyyətindən, dilindən, cinsindən, yaşından, səhhətindən, sosial-maddi vəziyyətindən, fəaliyyət sahəsindən, ictimai mənşəyindən, yaşayış yerindən, dinə münasibətindən, siyasi əqidəsindən, həmçinin üzərində məhkumluğun olmasından asılı olmayaraq, vətəndaşların təhsil hüququna təminat verilir.

Müəyyən peşələr və ixtisaslar üzrə hökumət tərəfindən yaş həddinə, habelə cinsə, sağlamlığa, mühakimə olunmaya görə məhdudiyətlər qoyula bilər.

2. Dövlət təhsil müəssisələrində vətəndaşlar pulsuz təhsil almaq hüququna malikdirlər. həmin təhsil müəssisələrində əlavə pullu təhsil qrupları da yaradıla bilər.

3. Vətəndaşların təhsil formasını, təhsil müəssisəsini və təlim dilini seçmək azadlığı təmin olunur.

4. Sosial müdafiəyə və yardıma ehtiyacı olan vətəndaşların təhsil hüququnu təmin etmək məqsədilə dövlət onların təhsil xərcinin qismən, yaxud bütünlüklə öz üzərinə götürür.

5. Pullu təhsil müəssisələrində təhsil alan aztəminatlı vətəndaşlara eyni növdən və tiptən olan dövlət təhsil müəssisələrinin normativləri əsasında dövlət tərəfindən ödənc verilir.

6. Dövlət xüsusi istedadla malik olan və sosial yardıma ehtiyacı olan şəxslərin respublikada və ya xaricdə təhsil ala bilməsi üçün tam şərait yaradır.

7. Dövlət ali məktəb tələbələrinə təhsilini başa vurduqdan sonra beş il müddətində ödəmək şərtilə kredit verə bilər.

8. Vətəndaşlar təhsil müəssisələrinin proqramlarını sərbəst surətdə öyrənib ekstern yolu ilə imtahanlar verərək müvafiq təhsil sənədi (ali təhsilin birinci—bakalavr pilləsi də daxil olmaqla) almaq hüququna malikdirlər.

9. Dövlət və qeyri-dövlət təhsil müəssisələrinin məzunları yuxarı pillədən olan növbəti təhsil müəssisəsinə qəbul olunarkən bərabər hüquqa malikdirlər.

Maddə 4. Təhsil prosesi və ictimai-siyasi fəaliyyət

1. Təlim-tərbiyə prosesi pozulmazdır. Siyasi partiyalar, ictimai-siyasi cəmiyyətlər və təşkilatlar, dini və digər qurumlar təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinə və təlim-tərbiyə prosesinə müdaxilə edə bilməzlər.

2. Təhsil işçisinin konstitusiya çərçivəsində fəaliyyət göstərən hər hansı partiyanın, habelə digər ictimai-siyasi və ya dini təşkilatın üzvü olması onun pedaqoji fəaliyyətinə mane ola bilməz.

3. Yetkinlik yaşına çatmayanların siyasi aksiyalara cəlb olunmasına yol verilmir.

2. Fənn kurikulumu, quruluşu və xarakterik cəhətləri

Kimya fənn kurikulumu və onun xarakterik cəhətləri. Son dövrlərdə respublikamızda reallaşdırılan pedaqoji innovasiyaları, dünyanın mütərəqqi ölkələrinin təhsil təcrübələrini ümumiləşdirən yeni kimya fənn kurikulumu bilavasitə şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına istiqamətlənməklə özünün humanist, demokratik və integrativ xarakterinə görə ənənəvi təhsil sənədlərindən əsaslı şəkildə fərqlənir. Məzmun standartları, təlim strategiyaları və qiymətləndirmə mexanizmlərini əhatə etməsi onun kompleks sənəd olduğunu göstərir. Bu sənəd müəllimlər, məktəb rəhbərləri, dərslük müəllifləri, valideynlər və ictimaiyyətin digər nümayəndələri üçün nəzərdə tutulur.

Kimya fənn kurikulumu müvafiq dərslük və dərs vəsaitlərinin, müəllim və şagirdlər üçün resursların hazırlanması, təlim prosesinin səmərəli təşkili üçün zəruri didaktik tələblərin əsasını təşkil edir. Ümumtəhsil məktəblərində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə həyata keçirilən fəaliyyətlərin normativ-hüquqi bazası rolunu oynayır.

Kimya fənninin yeni məzmununun nəticələr (məzmun standartları) formasında verilməsi kurikulum sənədinin demokratik xarakterindən irəli gəlir. Bu isə müəllimlərə fəaliyyətlərində sərbəst olmağa, müvafiq təlim strategiyaları seçməyə, yaxud öz imkan və şəraitlərinə uyğun təlim strategiyaları hazırlamağa imkan yaradır, onları müasir dərslüklərin və digər resursların hazırlanmasına istiqamətləndirir. Kimya fənn kurikulumu şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasına istiqamətləndirildiyindən onların inkişafını ardıcıl olaraq izləməyə imkan verən məzmun və strategiyaları əhatə edir. Müxtəlif səviyyələrdə müəyyənləşdirilmiş məzmun standartları şagirdlərin əldə edəcəkləri dəyərlərin göstəricisi rolunu oynayır.

Kimya təbiət elmlərindən biri olub bizi əhatə edən aləmdə daim təmasda olduğumuz maddi varlıqları öyrənir. Dünyada mövcud olan cansız və canlı varlıqlar ayrı-ayrı maddələrdən və ya onların qarışıqlarından ibarətdir. Məsələn, havadakı oksigen, içməli su, xörək duzu və şəkər ayrı-ayrı maddələrdir. Hər gün gördüyümüz və duyduğumuz torpaq, daş, hava, ağac və s. müxtəlif maddələrin qarışığıdır. Şagirdlər kimya fənninin imkanlarından istifadə edərək onlarla və insan həyatı üçün əhəmiyyətli olan başqa maddələrlə yaxından tanış ola bilirlər.

Təbiətdə mövcud olan maddələrdən başqa, insanlar özləri bir çox yeni maddələr: gübrələr, plastik kütlələr, sintetik kauçuklar, liflər, dərman maddələri və sair də alırlar. Hazırda təbii və süni surətdə əldə olunan

maddələrin milyonlarla növü məlumdur. Bir qayda olaraq, təbiətdəki maddələr dəyişməz qalmır, daim bir-birinə çevrilir. Məsələn, yaşıl bitkilər böyümə prosesində havadan karbon qazını, torpaqdan suyu və qida maddələrini mənimsəyərək özlərinə lazım olan üzvi maddələr hazırlayır, havanı oksigenlə zənginləşdirir. Bitki və heyvan qalıqlarının çürüməsi nəticəsində əmələ gələn mineral maddələr torpağı münbitləşdirir. Bütün bunların mənimsənilməsi şagirdlərin onları əhatə edən ətraf aləmlə daha fəal ünsiyyətdə olmasına imkan yaradır.

Fənnin əhəmiyyəti, məqsəd və vəzifələri. Məlumdur ki, məktəbi bitirdikdən sonra hamı özünə kimyaçı ixtisasını seçmir. Bəs hamının kimyanı öyrənməsi nəyə görə vacibdir? Orta məktəb səviyyəsində kimyəvi bilik və bacarıqlara yiyələnmək bizim hər birimizə nə verə bilər? Ümumiyyətlə, kimya fənninin əhəmiyyəti nədən ibarətdir?

Müxtəlif sənaye sahələrinin və kənd təsərrüfatının inkişafında kimyanın rolu böyükdür. Müasir kimyanın nailiyyətlərindən istifadə etmədən yanacaq-energetika kompleksləri, metallurgiya, nəqliyyat, rabitə, tikinti, elektronika, məişət, xidmət sahələri və s. inkişaf edə bilməz. Kimya sənayesi xalq təsərrüfatını müxtəlif kimyəvi məhsullarla təmin edir. Bir çox sənaye sahələrində kimyəvi metodların tətbiqi əvəz edilməzdir. Məsələn, metalların korroziyadan (yeyilib dağılmadan) qorunması, istehsal proseslərinin sürətləndirilməsi üçün kimyəvi maddələrdən istifadə edilməsi, maddələrin kimyəvi emalı və s.

Siz kənddə yaşayırsınızsa, mineral gübrələrlə, bitki və heyvanları xəstəliklərdən qoruyan və əlaq otlarını məhv etmək üçün istifadə olunan maddələrlə davranmağı bacarmalısınız, onların xassələrini bilməlisiniz. Əgər şəhərdə yaşayırsınızsa, gələcəkdə şəhərdəki sənaye müəssisələrində, yanacaq-energetika komplekslərində, texniki qurğularda və başqa yerlərdə işləməli olacaqsınız. Bu işə həmin obyektlərdə istifadə olunan və alınan çoxlu kimyəvi maddələri tanımaq, onlarla davranmağı bacarmaq tələb edir. Bundan başqa, şəhər tikintilərində tətbiq olunan maddələrin, evdə gündəlik rastlaşdığınız məişət kimyası məhsullarının xassələrini bilməsəniz, onlardan istifadə etməkdə çətinlik çəkəcəksiniz. Hazırda sənayenin sürətli inkişafı cəmiyyətin həyatında böyük dəyişikliklərlə yanaşı, yeni problemlər də meydana çıxarmışdır. Yaşadığımız təbii mühit müxtəlif sənaye müəssisələri tərəfindən ildən-ilə lazımsız və zərərli maddələrlə daha çox çirkləndirilməkdədir. Ətraf aləmi (torpağı, suyu, havanı) ən çox çirkləndirən sahələr yanacaq-energetika, metallurgiya, nəqliyyat və kimya sənayesidir. Bununla bərabər, təbii mühitin mühafizə edilməsi işlərində kimya əhəmiyyətli rol oynayır. Belə ki, ətraf aləmə atılan çirkləndiricilər, tullantı sular, əsasən, kimyəvi üsullarla və xüsusi kimyəvi maddələrin köməyi ilə zərərsizləşdirilir, onların havadakı və sudakı miqdarı təyin edilərək tənzimlənir və nəzərdə saxlanılır. Təbii mühitin qorunmasında texnoloji

proseslərin təkmilləşməsi, müasir, aztullantılı istehsal texnologiyasının tətbiqi də böyük əhəmiyyət daşıyır.

3. Təhsildə taksonomiyalar

Taksonomiya - yanan sözdür (taxus-qayda ilə yerləşmə+qanun deməkdir), təlim məqsədlərinin şəbəkəli və ya sistemli təsnifatıdır. Elmi termin kimi ilk dəfə botanika və zoologiyada əmələ gəlmiş, heyvanların və bitki orqanizmlərinin qruplara görə bölgüsü anlamında işlənmişdir. 30-cu illərdə psixologiyada istifadə olunmağa başlanmışdır.

Müxtəlif zamanlarda alimlər bu məsələyə diqqət yetirmiş, ona öz münasibətlərini bildirmiş və təhsil taksonomiyaları haqqında mülahizələr söyləmişlər. Təlim məqsədlərinin taksonomiyası 30-cu illərdən başlayaraq tədqiqat obyektinə kimi müxtəlif alimlər tərəfindən araşdırılmış, koqnitiv proseslərin, intellektin strukturunu əks etdirən konseptual modellər yaradılmışdır. R.V.Tayler (1930), B.Blum (1956), G.Gilford (1967), Vilson (1967), Bruner (1979) və başqaları tərəfindən idrak (koqnitiv), emosional (affektiv), psixomotor (qeyri-iradi), fəaliyyətlər üzrə taksonomiyalar işlənmişdir. Taksonomiyaların müəyyən olunmasında, ona aid təsnifatın aparılmasında yanaşmalar, demək olar ki, eyni olmuşdur.

Dünya pedaqoji psixologiyası təcrübəsində taksonomiya konsepsiyası Amerika psixoloqu B. Blumun adı ilə bağlıdır. Onun konsepsiyasında öyrənmə taksonları mahiyyətə fon hadisəsi kimi özünü göstərir. Taksonomiyanın ağırlıq mərkəzi isə bilavasitə inkişaf taksonları ilə şərtlənir. Halbuki müasir təhsil nəzəriyyəsi “öyrənmə + inkişaf + mədəniyyət” taksonlarına xüsusi diqqət yetirməyi tələb edir. Lakin dünya təcrübəsində üç komponentli (“öyrənmə+inkişaf+mədəniyyət”) taksonomiya yaradılmayıb. Bu sahədə ilk uğurlu addım Azərbaycan psixologiyasında atılıb. Kurikulumlarda fənlərin məzmunu bacarıqlar şəklində ifadə edilən təlim nəticələrindən (standartlardan) ibarətdir. Təhsil pillələri və hər bir sinif üzrə müəyyən olunmuş bu təlim nəticələrinin (standartların) əsasında üç tərkibli taksonomiya durur.

“Məzmun standartı-təhsil alanların bilik, bacarıq səviyyəsinə qoyulan dövlət tələbidir” (6, 215). Məzmun standartları iki tərkib hissədən ibarətdir: bilik və fəaliyyət. Onların psixoloji əsasını “Üç tərkibli” taksonomiyanın “ÖYRƏNMƏ” və “INKIŞAF” səviyyələri təşkil edir. Məzmun standartları hazırlanarkən Ə.Əlizadə taksonomiyasının “Öyrənmə səviyyəsində” faktları, faktların seçilmə üsullarını, təsnifatı, qiymətləndirmə meyarlarını, və s. haqqında verilən biliklər əsasında mahiyyəti açıqlama, problemi həll edib müəyyən nəticələr əldə etmək üçün informasiyanı konkret hadisələrə tətbiq etmək kimi sosial, perseptiv, intellektual bacarıqların mənimsənilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Taksonomiyanın öyrənmə səviyyəsi məzmun standartlarının ilk tərkib hissəsini təşkil edir.

“İnkişaf səviyyəsi” isə məzmun standartlarının fəaliyyət tərkib hissəsinin əsasını təşkil edir. Tənqidi təfəkkürün, fikrin müstəqilliyinin, ağıl dərinliyi, genişliyi, çevikliyi, sürətliliyi və qənaətcililiyinin, divergent və konvergenf təfəkkürün inkişafı sayəsində şagirdlərdə analiz, sintez, mücərrədləşdirmə, problemlə situasiyalardan çıxış yolu tapmaq, və s. bu kimi bacarıqlar formalaşır. Beləliklə, şagirdlər təlim prosesində sadəcə öyrənmir, öyrənə-öyrənə inkişaf edirlər. Həmin prosesin son nəticəsində mədəniyyətə (hissi, ünsiyyət, kommunikativ, əxlaqi, iradi, milli-mənəvi, dünyəvi), dəyərlərə malik şəxsiyyət kimi formalaşır. Hissələr mədəniyyəti, ünsiyyət mədəniyyəti, kommunikativ mədəniyyət, əxlaqi mədəniyyət, iradi mədəniyyət, milli-mənəvi mədəniyyət, dünyəvi mədəniyyət- “Üç tərkibli” taksonomiyanın “Mədəniyyət” səviyyəsini təşkil edir. Təlim fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olan şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi məhz “Mədəniyyət” səviyyəsini təşkil edən dəyərlərə istinad edir. Qiymətləndirmə Milli Kurrikulumun tərkib hissəsidir. Bu o deməkdir ki, “Üç tərkibli taksonomiya” Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyasının da elmi-psixoloji əsasını təşkil edir. Milli Kurrikulum sənədinin “İbtidai təhsil üzrə ümumi təlim nəticələrinə” diqqət edək: (4.132) Bu təlim nəticələrindən birini Ə.Əlizadənin “Üç tərkibli” taksonomiyası baxımından təhlil edək. Standartlardan biri aşağıdakı kimi formulə edilmişdir: “Azərbaycan xalqının dili, əxlaqi-mənəvi dəyərləri, milli adət-ənələri, tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti haqqında ilkin bilikləri sadə formada ifadə edir”

Bu bacarığa nail olmaq üçün şagird öncə “ÖYRƏNMƏ” səviyyəsində Azərbaycan xalqının dili, əxlaqi-mənəvi dəyərləri, milli adət-ənələri, tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti haqqında ilkin biliklər əldə edir. Yəni faktları bilir, öyrəndikləri spesifik informasiyaları xatırlayır, anlama səviyyəsində yeni informasiyanın mənasını dərk edir, fikir yürüdür, tətbiq etmə səviyyəsində həmin informasiyanı fərqli situasiyalarda istifadə edir, dəyərləndirir.

Şagird öyrənilən informasiyanı daha yaxşı başa düşmək üçün “İNKİŞAF” taksonları sisteminin analiz etmə səviyyəsində məlumatı bir-neçə hissəyə ayırır, tədqiqat aparır, müqayisə edir, əvvəlki biliklərə istinad edərək yeni ideya və məlumatlar irəli sürür, ümumiləşdirir, faktları cəmləşdirir, tənqidi təfəkkürün, yaradıcı təxəyyülün əsasında Azərbaycan xalqının dili, əxlaqi-mənəvi dəyərləri, milli adət-ənələri, tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti haqqında ilkin bilikləri sadə formada təqdim edir. Bu prosesin sonunda milli-mənəvi mədəniyyətə malik şagird formalaşır. Akademik A.O.Mehra-bovun təbirincə desək, şagird şəxsiyyətinin bütövlüyü formalaşır. Məqalədə təlim nəticələrindən yalnız biri taksonomiyalar baxımından təhlil edildi. Şagird bacarıqları şəkildə ifadə edilmiş hər bir standartın əsasında “Üç tərkibli” taksonomiya dayanır.

Ölkəmizdə təhsil islahatının aparıldığı hazırki şəraitdə təlim məqsədləri taksonomiyalarının daha geniş şəkildə tədqiqinə ehtiyac vardır.

4. Fəal təlimin metod və texnikaları

Təqdimat

Fəal (interaktiv) təlim metodları ilə aparılan dərslərin mühüm elementləindən biri olan *təqdimat*şagirdin tədqiqat fəaliyyətinin göstəricisi sayılmalıdır. Bu metod şagirdlərə imkan verir ki, o, tədqiqatın nəticəsini müxtəlif yollarla təqdim edə bilsin, öz fikirlərini dəqiq ifadə etmək, mükəmməl nəticə çıxarmaq bacarığına yiyələnsin. Təqdimata hazırlaşan şagird qrup halında işləyəndə ünsiyyət mədəniyyətinə yiyələnir, fikir bölüşməyi bacarır. Belə olduqda isə onun (onların) hazırladıqları təqdimat dəqiq olur, ya xşi tərtibatı ilə diqqəti cəlb edir.

Təqdimata hazırlaşan şagirdlər təqdimatın hansı formada keçirmək barədə qaydalara yiyələnirlər. Müəllim təqdimatın növü və onun keçirilməsi qaydaları barədə şagirdləri təlimatlandırmalıdır. Bu təlimatlara əməl edən şagird vaxtdan səmərəli istifadə etməyə, fikrini daha dəqiq və yığcam şəkildə ifadə etməyə əvvəlcədən hazır olur. Təqdimatı keçirərkən ona şərh verməyi bacarır. Təqdimat müzakirə olunur və meyar cədvəli əsasında qiymətləndirilir.

Təqdimat fərdi və ya qrup şəklində həyata keçirilə bilər.

Kublaşdırma

Bu, tədqiqat metodlarından biri olub mövzunun hərtərəfli öyrənilməsinə şərait yaradır. Kublaşdırma vasitəsilə şagird mövzunu təsvir və müqayisə etməyə, əlaqələndirməyə, təhlilə, tətbiq və mübahisəyə yönəldir. Bu zaman şagirdin tənqidi və məntiqi təfəkkürü inkişaf edir, mövzuya hərtərəfli baxışı, qiymətləndirmə bacarığı, əməkdaşlıq vərdisləri formalaşır.

Bu metod müəllimə imkan verir ki, mövzunu, vəziyyəti ətraflı tədqiq etsin, şagirdlərin mürəkkəb və integrativ yanaşmalarına şərait yaratsın.

1.Kub düzəldilir.

2.kubun hər üzünə verilən altı göstərişdən biri yazılır. (Bu barədə interaktiv iş vərəqləri haqqında verilmiş əlavələrdə yazılıb)

3.Müzakirə olunacaq mövzu müəyyən edilir.

4.Sinif 6 qrupa bölünür və hər qrupa mövzu üzrə bir göstəriş verilir.

5.Şagirdlər təlimatlandırılır.

6.Şagirdlər təsvir, müqayisə, əlaqələndirmə, təhlil, tətbiq, mübahisə edirlər.

7.Təqdimat edirlər

8.Nəticə çıxarır, ümumiləşdirmə aparırlar.

9.Yekun lövhədən asılır.

Beyin həmləsi

Dərstdə 5-10 dəqiqə ərzində şagirdlərin öyrənilən mövzu, problemin həlli yolları üzrə müxtəlif ideyaları irəli sürməsi vasitəsi kimi istifadə olunur. Ədəbiyyat dərslərində problemlə vəziyyətin yardılması üçün gərək olan ilkin ideyanın formalaşmasında beyin həmləsi əvəzsiz rol oynayır.

Beyin həmləsi şagirdlərin yeni bilikləri üzə çıxarmağa, müzakirə olunan məsələyə maraq oyadır.

Əqli hücum şagirdlərin yeni mövzu üzrə biliklərini sürətlə üzə çıxarmağa, onlarda müzakirə olunan məsələyə maraq oyatmağa imkan verir. Bu metodun tətbiqi şagirdləri fəallaşdırır, verilən suala tez və düzgün cavab tapmağa, müxtəlif ideyalar irəli sürməyə həvəs yaradır.

Əqli hücum tətbiq edilərkən müəllim həll olunmalı problemi elan edir. Sual lövhəyə yazılır və ya şifahi şəkildə verilir. Əqli hücum zamanı yeni mövzu ilə əlaqədar hər hansı bir fikrin, ifadənin tamamlanması üçün mümkün variantları müəyyənləşdirmək tapşırığı vermək də məqsədəuyğundur.

Müəllim mümkün qədər çox şagirdin fikir söyləməsinə nail olmalıdır. Şagirdlər vaxt itirmədən problemlə bağlı yığcam şəkildə müxtəlif ideyalar, təkliflər irəli sürürlər. Söylənilən bütün mülahizələr heç bir şərh verilmədən, tənqidi münasibət bildirilmədən lövhədə qeyd olunur. Sonra təhlil, müzakirə mərhələsi gəlir. Müxtəlif ideyalar qiymətləndirilir, lehinə və əleyhinə fikirlər söylənilir. Şagirdlər müzakirə olunan problemin həlli üçün faydalı hesab etdikləri ideyaları seçirlər.

BİBÖ (nəyi bilirik, nəyi bilmək istəyirik, nəyi öyrəndik və nəyi öyrənməliyik) şagirdlərin əvvəlki biliyi, təcrübəsi ilə yeni biliklər arasında əlaqə yaratmağa imkan verir, mövzu, problem barədə düşünməsini təmin edir.

Müəllim lövhədə 3 sütundan ibarət cədvəl qurur və aşağıdakı bölmələri qeyd edir: “Nəyi bilirik”, “Nəyi bilmək istəyirik”, “Nə öyrəndik və hələ nələri öyrənməliyik”.

Bilirik	Bilmək istəyirik	Öyrəndik

Şagirdlər əvvəl mənimsəmiş olduqları bilikləri bir daha nəzərdən keçirir və öyrənmək, cavabını tapmaq istədiyi məsələləri, sualları müəyyənləşdirir. Bu məqsədlə müəllim özü və ya şagirdlər cütlər, qruplar halında mətni oxuyur.

Cütlər və ya qruplar mövzu barəsində əvvəlki biliklərinə dair qeydlər aparırlar. Mətn oxunduqdan sonra müəllim ikinci sütundakı suallara qayıdır,

əgər mətndə sualların cavabları verilibsə, onları üçüncü sütunda qeyd etməyi tapşırır.

Şagirdlərin qeydləri dinlənilir, məqsədəuyğun sayılan cavablar müvafiq sütunda qeyd edilir. Şagirdlər əvvəlki biliklərini (birinci sütunda qeyd edilənləri) yeni öyrəndikləri biliklərlə (yeni öyrənilənlər sütunundakı məlumatla) müqayisə edir, nəticə çıxarırlar. Ədəbiyyat dərslərində istifadə ediləcək təlim metod və texnika nümunələri sırasında auksion, anlayışın çıxarılması, rollu oyun, debat, şaxələndirmə və başqalarından səmərəli şəkildə istifadə etmək üçün onları yalnız məqamında işlətmək tələb olunur.

5. Təlim strategiyaları

Təlim strategiyaları təlim prosesinin təşkilinə verilən tələbləri, istifadə edilən forma, üsul və vasitələri əhatə edir. Yeni kurikulumlarda təlim strategiyaları anlayışının işlənməsi və pedaqoji prosesin təşkilində ondan daha səmərəli şəkildə istifadə olunması, ilk növbədə, əsas pedaqoji anlayışlardan biri kimi təhsilin müasir tələblər baxımından izahını tələb edir. Təhsilə özündə dili, milli və bəşəri dəyərləri, bacarıqları ehtiva edən sistem kimi baxılır. Bu dəyərlərin formalaşmasında şəxsiyyətin istiqamətləndirilməsi, mədəniyyəti, dostluq və yoldaşlıq əsas aparıcı prinsiplər kimi çıxış edir.

Təhsil sisteminin ilk pilləsi məktəbəqədər təhsildir. Gözlənilən nəticələri ilə fərqlənən bu pillə bir-birini tamamlayır və ardıcıl olmaqla təhsilin ümumi sistemini təşkil edir. Ona görə də təhsilə bir sistem kimi baxılır. Bu zaman demokratikləşmə, humanistləşdirmə, diferensiaslaşdırma, fərdiləşmə, sosiallaşma, variativlik, integrativlik və inkluzivlik aparıcı prinsiplər kimi əsas rol oynayır.

İnsanın sosiallaşma prosesində bəşəri və milli dəyərlərə yiyələnməsi müxtəlif fəaliyyət sahələrində həyata keçirildiyindən təhsilə həm də proses kimi yanaşılır. Onun didaktik əsasını qanunauyğunluq, təcrübilik, məqsədyönlülük, sistemlilik, fa-siləsizlik, variativlik, mərhələlilik, fərdilik təşkil edir.

Təhsil həm də bütövlükdə tərbiyəçi, uşaq və valideynin birgə fəaliyyətinin yekunu olduğundan ona nəticə kimi baxılır, tam və mərhələli prosesin sonu kimi qiymətləndirilir.

Məktəbəqədər təhsil proqramında (kurikulumunda) təlim strategiyaları aşağıdakı məsələləri əhatə edir:

- təlim prosesi və onun təşkili prinsipləri;
- təlimin təşkilində istifadə olunan forma və üsullar;
- təlimin planlaşdırılması.

2.1. Təlim prosesi və onun təşkili prinsipləri

Şəxsiyyətyönümlü təhsil sistemində pedaqoji prosesin mərkəzində dayanan tərbiyəçi və uşaqların funksiyaları dəyişir. Onların fəaliyyəti əvvəlcədən müəyyən olunmuş nəticələrə əsasən qurulur. Tərbiyəçi təlim prosesində yeni texnologiyaların içərisindən ən münasibini seçir. Bu texnologiyaların müəyyən olunmasında tərbiyəçi və uşaq şəxsiyyəti təlimin aparıcı subyekt kimi çıxış edir. Münasibətlər “subyekt – subyekt” formuluna uyğun qurulur. Bu zaman uşaqlar öz təfəkkürünün, düşüncəsinin, tərbiyəçilər isə uşağın inkişafı üçün şəraitin təşkilatçısı olur. Tərbiyəçilərin rəhbərlik funksiyası dəyişir, informasiya vermək sahəsindəki fəaliyyəti məhdudlaşır. O daha çox qrup şəraitində təlim fəaliyyətini əlaqələndirən, istiqamətləndirən məsləhətçi kimi uşaqların müstəqil idraki fəaliyyətini, yaradıcılığını təşkil edən subyektə çevrilir, uşaqlar isə müstəqil axtarışlar aparmağa, yaradıcı fəaliyyət göstərməyə sövq edilir.

Uşaqların fiziki inkişafına, sağlamlığına kömək etmək üçün aşağıdakı strategiyalar çox mühümdür. Bunlar hər bir uşağın unikal ehtiyaclarını təmin etmək, fiziki inkişafına kömək göstərmək baxımından əhəmiyyət daşıyır:

- hər bir uşağın sağlamlığı və təhlükəsizliyi üçün şəraitin yaradılması;
- uşaqların tibbi müayinə ilə təmin olunması;
- uşaqların optimal inkişafını artıran qidalanmanın təmin olunması;
- uşaqların sağlamlığı, fiziki forma və fəal hərəkətləri artıran gündəlik şəraitin yaradılması;
- uşaqların fiziki hərəkətlərini məhdudlaşdırmayan fəaliyyəti təmin etmək üçün təhlükəsiz şəraitin yaradılması;
- materialların bütün uşaqlar üçün asanlıqla əlçatan (hündürlük, ölçü, yerləşdirilmə) olması;
- nəğməli oyunların, mahnı oxunmasının, rəqs və digər mədəni baxımdan spesifik fəaliyyətlərin uşaqların gündəlik rejimlərinə daxil edilməsi;
- fiziki xüsusiyyətlər və eləcə də fərdi üstünlüklər haqqında müzakirələrin aparılması;
- risk faktorları və uşaqların hüquqlarının pozulması hallarının qarşısının alınması.

Uşaqların sosial və emosional inkişafı onların böyüdüüyü və öyrəndiyi kontesktlərlə, mədəniyyət və münasibətlərlə bağlı olduğu üçün valideynlər və tərbiyəçilər uşaqların sosial və emosional inkişafının formalaşmasında əsas rol oynayırlar.

6. Müasir planlaşdırmanın növləri

Təlim strategiyasının qurulmasının digər şərtlərindən biri də təlim fəaliyyətinin planlaşdırılmasıdır. Kurikulumda dövlət tərəfindən şagirdin bilik və bacarıma qoyulan tələbə yəni, standartla nail olmaq üçün müəllim təlim fəaliyyətini düzgün planlaşdırmalıdır.

Planlaşdırmanın 2 növü var:

1. Perspektiv (illik) planlaşdırma.
2. Cari (gündəlik) planlaşdırma

Perspektiv planlaşdırmanı tərtib edən müəllim xüsusilə bir neçə məqama diqqət etməlidir.

1). Tədris vahidinin və mövzuların ardıcılığını düzgün müəyyən etməlidir. (Sadədən mürəkkəbə doğru)

2). İntegrasiya imkanlarını düzgün müəyyən etməlidir. (Fəndaxili və fənlərarası)

3). Şəraitə və sinfin səviyyəsinə uyğun resursları seçməlidir. (Əlavə vəsaitlər və təchizat)

4). Şagirdlərin inkişaf və qavrayış səviyyələrini nəzərə almaqla mövzulara uyğun vaxt bölgüsü aparmalıdır, yəni mövzuların çətinlik dərəcəsinə uyğun ayrılan vaxt bölgüsünü özü azaldıb, artırmalıdır.

İnformatika fənni üzrə I yarımil üçün perspektiv planlaşdırma nümunəsi:

İnformatika fənnindən 5 sinif üçün perspektiv planlaşdırma						
Həftədə 1 saat, cəmi 32 saat						
Tədris vahidi	Bölmə və Mövzu	Standart	İntegrasiya	Təchizat	Saat	Tarix
1. İNFORMASIYA	1. İnformasiya nədir	1.2.1, 1.2.2 1.2.3	Azt. – 1.2.1, Ry. – 5.1.1		1	
	2. İnformasiyanın kodlaşdırılması	1.1.1, 1.1.2	H.b. – 4.2.2, Mus. – 3.1.1, T.1 – 1.1.1		1	
	3. İnformasiya modeli	2.1.1, 2.1.2 2.1.3	H.b. – 4.2.2, Tex. – 4.2.1, T.1 – 1.1.1, 2.1.1	İş vərəqləri, kompyuter, proyektor	1	
	4. İnformasiyanı ölçmək olarmı?	1.1.1, 1.1.2 1.1.3	Ry. – 4.1.1			
KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ						
2. KOMPYUTER	6. Fərdi kompyuterlər	3.1.1	Tex. – 2.1.1	İş vərəqləri, kompyuter sinfi	1	
	7. Kompyuter necə işləyir	3.1.2	H.b. – 4.2.1, 4.2.2		1	
	8. İş masası	3.1.2, 3.1.3			1	
	9. Menyü	3.1.2			1	
	10. Fayllar və qovluqlar	3.1.2, 3.1.3			1	
	11. Pəncərə	3.1.2, 3.1.3				
KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ						
I YARIMİL ÜÇÜN BÖYÜK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ						

Ümumi təhsil pilləsində tədris olunan hər bir fənnin özünəməxsus məqsədlərindən əlavə, ümumi məqsədlərindən biri fənni müasir informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun tədris etməkdir. Müasir Kurikulum tətbiq olunan siniflərdə fənlərin Fəal (interaktiv) təlimlə tədrisi təlim prosesini şagirdlərin marağına uyğun qurmağa xidmət edir. Hər bir fənni tədris edən müəllim - qarşısında duran vəzifələrinə yetirməsi, fənnin məqsədinə nail olması və nəinki bu günün, hətta sabahın da tələblərinə cavabverən şəxsiyyət formalaşdırması üçün hər günün cari planlaşdırmasını düzgün qurmalıdır. Mövzuya uyğun düzgün seçilmiş təlim üsulları, iş formaları, Fəal dərslərin mərhələlərinə uyğun qurulmuş məqsədli strategiya, şagirdlərin idrak fəallığı yaradacaq motivasiya, tənqidi, məntiqi, yaradıcı təfəkkürün inkişafına yönəldilmiş iş vərəqləri şagird fəaliyyətlərinin düzgün izlənilməsi və obyektiv qiymətləndirilməsi şagirdlərin təlim nəticələrinə daha tez çatmalarına imkan yaradır.

Cari planlaşdırmanın sxemi:

Gündəlik planlaşdırma sxemi	
• Mövzu:	_____
• Standart:	_____
• Məqsəd:	_____
• İntegrasiya:	_____
• İş forması:	_____
• Üsullar:	_____
• Resurslar və təchizat:	_____
Dersin mərhələləri	
Motivasiya:	_____
Tədqiqatın aparılması:	_____
Məlumatın mübadiləsi:	_____
Məlumatın müzakirəsi:	_____
Ümumiləşdirmə və nəticə:	_____
Ev tapşırığı:	_____
Qiymətləndirmə:	_____

Hər bir sinfin, bütövlükdə desək fənnin ümumi təlim nəticələrinin reallaşdırılmasının həyata keçirilməsi tədris prosesində iş formaları və üsulların məqsədə uyğun seçilməsindən birbaşa asılıdır. Alt standartın təlim strategiyalarının xüsusi ilə, tədris prosesində forma və üsulların düzgün seçilməsində mühüm rol oynadığını bilirik. Təlim prosesinin bütün mərhələləri üçün səmərəli və vahid təlim forması və üsulu yoxdur. Tədris edəcəyi mövzudan, mövzunu əhatə edən daha doğrusu alt standartın bilik və fəaliyyətini özündə əks etdirən tapşırıqlardan, şəraitdən və sinfin anlaq səviyyəsindən asılı olaraq iş forması olaraq müəllim kiçik və ya böyük qruplarla işin təşkilindən, cütlərlə və ya fərdi işdən istifadə edə bilər. Məsələn, V sinif İnformatika fənninin tədrisində «İnformasiyanın kodlaşdırılması» mövzusunda kiçik qruplarla işləmək daha məqsədə uyğundur. Çünki, informasiyanın kodlaşdırılması üsulları çox olduğundan bu mövzunun araşdırılmasında kiçik qruplarla iş formasından istifadə olunsa hər bir kodlaşdırma üsulu haqqında

şagirdlər tədqiqat aparmış olacaqlar və informasiya mübadiləsi prosesində digər qrupları da tanış etmiş olacaqlar. «Şəkilli mətnlər» mövzusunda şəraitdən asılı olaraq cütlərlə işdən istifadə daha effektiv ola bilər. Fikrimcə, tətbiqi proqramların mənimsənilməsi və proqram üzərində praktik bacarıqların inkişafı üçün bu iş formasından istifadə daha məqsədəuyğundur, çünki bu proses zamanı hər bir şagird praktiki işdə öz bacarığını formalaşdırmış olur.

7. Təhsil standartları

Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları) (bundan sonra dövlət standartları).

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən hazırlanmışdır

Dövlət standartları aşağıdakıları müəyyən edir:

- ümumi təhsilin məzmununu;
- ümumi təhsilin idarə olunmasını;
- ümumi təhsilin maddi-texniki və tədris bazasını;
- ümumi təhsilin infrastrukturunu;
- ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərini;
- ümumi təhsil sistemində təhsilənlərin bilik, bacarıq və vərdislərinin səviyyəsini.

- Təhsil sahəsində dövlət standartları fərdin, cəmiyyətin, dövlətin tələbatına uyğun olaraq, elmi-pedaqoji prinsiplər əsasında hazırlanan və müəyyən dövr (5 ildən az olmayaraq) üçün vahid dövlət tələblərini əks etdirən ümumi normalar məcmusudur.

- övlət təhsil standartları təhsil sahəsində sınınmış mütərəqqi beynəlxalq meyarlar, milli və ümumbəşəri dəyərlər nəzərə alınmaqla müəyyən edilir.

- Dövlət təhsil standartları və onların qüvvədə olma müddəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

- Dövlət təhsil standartları təhsilin məzmununu, idarə olunmasını, maddi-texniki və tədris bazasını, infrastrukturunu, təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərini, hər bir təhsil pilləsində təhsilənlərin bilik, bacarıq və vərdislərinin səviyyəsini müəyyənləşdirir.

- Bütün təhsil müəssisələrində təhsilin müvafiq dövlət standartlarına uyğun təşkili təmin olunur.

- Təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin, təhsilin səviyyəsinin və təhsilənlərin nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində, akkreditasiyada və attestasiyada müvafiq dövlət təhsil standartları əsas götürülür.

- Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili üçün xüsusi dövlət standartları müəyyən edilir.

2. Ümumi təhsilin məzmunu

2.1. Ümumi təhsilin məzmunu fərdin, cəmiyyətin, dövlətin marağı və tələbatlarını, milli və ümumbəşəri dəyərləri əks etdirməklə, humanistlik, dünyəvilik, varislik, inteqrativlik prinsipləri əsasında müəyyən edilir.

2.2. Ümumi təhsilin məzmunu təhsilənlərin yaş, fizioloji, psixoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, onların dünyagörüşünün və şəxsiyyətinin formalaşmasını, bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun zəruri bilik və bacarıqlara yiyələnməsini, əqli, fiziki, mənəvi, estetik inkişafını, müstəqil əmək və təhsil həyatına hazırlanmasını, cəmiyyətin faydalı və məhsuldar üzvünə çevrilməsini təmin edir.

2.3. Ümumi təhsilin məzmununa dair ümumi tələblər aşağıdakılardır:

təhsilin məzmununu təhsilənlərin və cəmiyyətin tələbatına, dövlətin təhsil siyasətinə uyğunlaşdırmaq;

məzmunu nəticəyönümlülük, şəxsiyyətyönümlülük, şagirdyönümlülük, inteqrativlik prinsipləri əsasında müəyyənləşdirmək;

təhsilənlərin təlim marağını, potensial imkanlarını, sağlamlığının təhlükəsizliyini nəzərə almaqla onlara davamlı inkişafını təmin edən, müstəqil həyatda lazım olan zəruri biliklərin və əqli, informativ-kommunikativ, psixomotor bacarıqların aşılmasını təmin etmək;

təhsilin məzmununa şagirdlərin ümumi inkişafına xidmət etməyən, tətbiqi xarakterdə olmayan, məzmunu ağırlaşdıran məlumatyönümlü məsələlərin daxil edilməsinə yol verməmək.

3. Ümumi təhsilin idarə olunması

3.1. Ümumi təhsilin idarə olunması hesabatlılıq, məsuliyyətin bölüşdürülməsi və inkişafın monitorinqi prinsipləri əsasında həyata keçirilir.

3.2. Hesabatlılıq nəticə etibarilə ümumi təhsilin həyata keçirildiyi müəssisədə kollektivin hər bir üzvünün tapşırılmış iş sahəsində cavabdehliyini təmin edir. Ümumi fəaliyyətin müntəzəm hazırlanan və müzakirə edilən hesabatlarda əks olunması müəssisədə hər bir fərdin vəzifə funksiyalarına məsuliyyətlə yanaşmasında mühüm rol oynayır.

3.3. Məsuliyyətin bölüşdürülməsi ümumi təhsilin idarə olunmasında demokratiklik, sistemlilik və şəffaflıq yaradan mühüm amil kimi meydana çıxır, ümumi fəaliyyətin səmərəli planlaşdırılmasına və nəzərdə tutulan tədbirlərin icrasına çevik nəzarət mexanizminin müəyyənləşdirilməsinə xidmət edir.

8. Biliyin kateqoriyaları və fəaliyyət növləri

Biliyin kateqoriyaları baxımından ümumi xarakter daşı- yan məzmun alt-standartlarda hissələrə bölünərək biliyin deklorativ, prosedural və kontekstual adlanan üç böyük kateqori- yasından birinə aid olur.

- Deklarativ bilik hər hansı bir anlayışın dərk edilməsi kimi qəbul edilə bilər. Bu bilik növü verilən fənlə bağlı mühüm informasiyalar kimi dəyərləndirilir. Mütəxəssislər deklorativ biliyi Amerika psixoloqu Benjamin Blumun taksonomiyasında altı mərhələnin ən aşağı iki mərhələsi olan bilmə və anlama ilə də əlaqələndirirlər. Deklorativ bilik yaddaşa əsaslanır. Bunlar fənlərə aid bütün mühüm terminlər, ifadələr, təriflərdir ki, şagirdlərin onları bilməsi təlimin sonrakı mərhələsinin təşkili üçün çox vacibdir. Deklorativ biliklərdən şagirdin idraki fəaliyyətinin təşkilində düzgün istifadə edilməlidir.

- Prosedural bilik prosesi əks etdirir. Bu bilik növü hər hansı fənn üzrə mühüm vərdiş və proseslər kimi qəbul edilə bilər. Problemin həlli zamanı istifadə edilən biliklər prosedural biliklər hesab edilir. Prosedural biliyin deklorativ bilikdən fərqli ondan ibarətdir ki, bu biliklər tapşırığın yerinə yetirmə prosesində tətbiq edilir. Bu səbəbdən prosedural biliyi Blumun taksonomiyasında tətbiq mərhələsi ilə əlaqələndirmək olar.

- Kontekstual bilik hər hansı prosesdə əldə edilən yeni informasiya və ya müəyyən informasiyalara tətbiq edildikdə yeni mənə

alan informasiyalar kimi dəyərləndirilir. Kontekstual nəzəriyyəyə əsasən, təlim o zaman baş verir ki, şagird öz bilik dairəsi çərçivəsində yeni informasiyalar və ya biliklər emal etsin. Informasiyaların emalı məzmununda yeni məna axtarmaqla və həmin mənalara inandırıcı şəkildə əlaqələndirməklə həyata keçirilir. Bilik kateqoriyalarının standartlar üzrə uyğun nisbətlərə bölgüsü aşağıdakı məsələlərin nəzərə çatdırılmasına və həyata keçirilməsinə xidmət edir: a) informasiyalar sadəcə yaddaşda mühafizə olunmalı deyil, onlar problemin həllində səmərəli istifadə edilməlidir. b) informasiyalar şagirdlər tərəfindən yeni informasiyaların yaradılmasına yardımçı olmalıdır.

Fəaliyyətin xüsusiyyətləri. Məzmun standartlarında fəaliyyət taksonomiyaların köməyi ilə sistemləşdirilir. Müxtəlif taksonomiyalardan yalnız üçü – idraki, emosional və psixomotor taksonomiyalar mütəxəssislər tərəfindən təhsil üçün əhəmiyyətli hesab edilmişdir. İdraki fəaliyyəti əks etdirən standartlar, ilk növbədə, intellektual bacarıq və vərdislərin inkişaf etdirilməsinə istiqamətlənir. B.Blumun adı ilə bağlı olan fundamental idraki taksonomiyalarda düşünmə bacarıqları sadəcədən mürəkkəbə doğru mərhələlərə görə təsnif edilir. Bu taksonomiya ona görə fundamentaldır ki, sonrakı, daha mürəkkəb idraki bacarıqların (problem həlləmə, mühakimə yürütmə, isbatetmə, əlaqələndirmə) əsasını təşkil edir. Fənn üzrə məzmun standartlarının fəaliyyət (bacarıq) komponentinin tərtibində idraki bacarıqlar sistemli şəkildə işlənir. Standartlarda nəzərdə tutulan ikinci əsas məsələ şagirdlərin dəyərlərə münasibətini inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Bu məsələnin həllində affektiv (emosional) taksonomiyaların rolu əvəzsizdir. Affektiv taksonomiyalar şagirdlərin hissə, yanaşma, dəyər və emosiyalarının inkişafının təşkilində böyük əhəmiyyətə malikdir. Məzmun standartlarında öz əksini tapmış üçüncü əsas sahə psixomotor bacarıqlardır. Bu bacarıqlar əzələ inkişafını və hərəkət fəaliyyəti əhatə edir. Məzmun standartlarının fəaliyyət komponentində öz əksini tapmış üç taksonomiya fənlərin səciyyəvi xüsusiyyəti nəzərə alınmaqla mütənasib şəkildə bölünür, həm də həmin taksonomiyalar arasında qarşılıqlı əlaqələr gözlənilir. Müxtəlif sinif mərhələlərində alt-standardlar dəyişkən olur. Standartlar isə əsasən dəyişmir.

9. Fəal dərslin mərhələləri

Fəal dərslin mərhələləri aşağıdakılardır:

I. Motivasiya, problemin qoyulması. Motivasiya – hər hansı fəaliyyətin mexanizmini işə salan qüvvədir. Ona görə də, tədqiqata başlamazdan əvvəl müəllim təfəkkür prosesini hərəkətə gətirmək, şagirdlərin bilikləri əsasında özləri tərəfindən tədqiqat sualının formalaşdırılması üçün motivasiyadan istifadə edir. Hər hansı tədqiqat işinə başlamaq üçün tədqiqat olunacaq problemin qoyulması vacib olduğundan, ilk növbədə sual formalaşdırılır və fərziyyələr irəli sürülür.

II. Tədqiqatın aparılması. Suallar və fərziyyələr dəqiqləşdirildikdən sonra tədqiqat işi başlanılır. Tədqiqat müxtəlif formalarda – bütün siniflə birgə, kiçik qruplarla, cütlüklər və fərdi şəkildə aparıla bilər.

III. İnformasiya mübadiləsi. Bu mərhələdə iştirakçılar tədqiqatın gedişində əldə etdikləri tapıntıları, yeni informasiyanın mübadiləsini aparırlar. Qoyulmuş suala cavab tapmaq üçün bütün iştirakçılar bir-birinin təqdimatını fəal dinləməli olurlar. Natamam və xaotik xarakter daşıyan yeni bilikləri qaydaya salmaq, sistemləşdirmək, müəyyən bir nəticəyə gəlmək üçün tədqiqat sualına cavab tapmaq zərurəti yaranır.

IV. İnformasiyanın müzakirəsi və təşkili. Bu mərhələ ən mürəkkəb xarakterlidir. Belə ki, bu mərhələ, bilik, bacarıq və vərdişlərin, təfəkkürün müxtəlif növlərinin (məntiqi, tənqidi, yaradıcı) səfərbərliyini tələb edir. Müəllim fasilə təqdimatını yerinə yetirərək (yönəldici, köməkçi suallardan istifadə etməklə) əldə edilmiş faktların müzakirəsinə

və onların sistem-ləşdirilməsinə kömək edir. Nəticədə tədqiqat sualının cavabı sxem, grafik, cədvəl və təsnifat formasında təşkil oluna bilər.

V. Nəticə və ümumiləşdirmə. Bu mərhələdə şagird nəinki əldə olunan bilikləri ümumiləşdirməli, həm də gəldiyi nəticəni tədqiqat sualı ilə və irəli sürülmüş fərziyyələrlə müstəqil olaraq tutuşdurmalıdır.

VI. Yaradıcı tətbiqetmə. Biliklərin mənimsənilməsinin başlıca meyarı onun yaradıcı surətdə tətbiqidir. Yaradıcı tətbiq- etmə biliyi möhkəmləndirir, onun praktiki əhəmiyyətini şagirdə açıb göstərir. Bu mərhələdə müəllim şagirdlərə, onların kəşf etdikləri biliklərin yaradıcı surətdə tətbiqinə dair çalışma ver- məklə, həmin biliyin həmişəlik onların yaddaşlarında həkk olun- masına nail ola bilər. Bu iş bir dərəcə ayrılmış vaxtla məhdud-laşmaya da bilər, yəni onun həyata keçirilməsi sonrakı dərslərdə də mümkündür.

Bu mərhələdə həmçinin Azərbaycanda geniş yayılmış sərbəst iş forması – dərəcə alınmış bilik bacarıq və vərdişlərin möhkəmləndirilməsi məqsədini nəzərdə tutan ev tapşırıqlarına da münasibət bildirilməlidir :

1. Ev tapşırıqlarının xarakteri tədqiqat və yaradıcı ele- mentləri (müxtəlif yaradıcı işlər, referatlar, layihələr, tədqiqatlar, modelləşdirmə və s.) ilə zənginləşdirilmə- lidir.

2. Lazım olan hallarda müstəqil mənimsənilmək üçün fərdi maraqları və tələbləri nəzərə alan proqramların tərtib edilməsi və tətbiqini genişləndirmək lazımdır.

3. Şagirdlər yuxarı siniflərə keçdikcə müstəqil iş üçün ayrılan dərəcə vaxtının faizi artırılmalıdır.

VII. Qiymətləndirmə və ya refleksiya. Qiymətləndirmə şagirdlərin təlimdəki nailiyyətlərinin dəyərləndirilməsi prosesi olub konkret meyarlar üzrə aparılmalıdır. Müəllim şagirdləri əvvəlcədən bu meyarlarla tanış etməlidir. Qiymətləndirmə həm- çinin istənilən prosesin təkmilləşdirilməsini təmin edən bir mexanizmdir. Təkmilləşmək üçün vaxtında öz qüsurları və naili- yətlərini aşkar etmək, uğurları qazanılmasına nələrin mane oldu- ğunu və nələrin kömək etdiyini müəyyənləşdirmək vacibdir. Şagirdlərin təlim fəaliyyətinin qiymətləndirmə və refleksiya prosesləri məhz bu məqsədə xidmət etməlidir.

Fəal təlimin mühüm xüsusiyyətlərindən biri olan şagird- lərin müstəqil təlim (öyrənməyi öyrətmək), müstəqil özünü inkişaf vərdişlərinə yiyələnməsinə imkan yaradılmasını təmin etmək üçün dərəcə başa çatdıqdan sonra qiymətləndirmə və ya refleksiyanı həyata keçirərkən müstəqil öyrənmə proseslərinin nəzərdən keçirilməsi və bunun nəticəsində öz öyrənmə fəaliy- yətinin təkmilləşdirilməsi məqsədəuyğun olardı. Özünüqiymətləndirmə vərdişlərini formalaşdırmaq məq- sədilə bütün sinfin və müəllimin qarşısında

şagirdlərin özlərinə qiymət verməsi təcrübəsindən, habelə qarşılıqlı qiymətləndir- mädən istifadə etmək olar.

Refleksiya – artıq başa çatmış prosesin şüurda inikasıdır. Təlim prosesinin refleksiyası biliklərin mənimsənilməsinin bütün mərhələlərini təhlil etməyə və dərindən başa düşməyə imkan verən başlıca mexanizmlərdən biridir. Refleksiyanı həyata keçirmək üçün şagirdlərə onları yeni biliyin kəşfinə gətirib çıxarmış təlim hərəkətlərinin alqoritmini (addımlarını) izləməyə kömək edə biləcək bir neçə sual vermək kifayətdir. Nəticədə şagird öz tədqiqat fəaliyyətinin əsas mərhələlərini və komponentlərini, nailiyyət qazanmaq üçün amilləri dərk etmiş olur. Bəzən qiymətləndirmə və refleksiyanı dərslin müxtəlif mərhələlərinə daxil etmək olar. Bunun özü də təlim prosesinin daha uğurla keçməsinə kömək edər. Şagirdlərin işinin effektivlik dərəcəsi həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə qiymətləndirilə, müxtəlif metodlarla və fərqli formalarda həyata keçirilə bilər.